

## **Efterretninger**

om

# **Frederik den Andens Bibel**

ved

**Holger Fr. Rørdam.**

**S**kjönt Christian den Tredies danske Bibel af 1550 for sin Tid var et godt Arbejde, der ved sin herlige danske Sprog-tone priste sin Mester, kunde det ikke være andet, end at der i et Værk af et saa betydeligt Omfang maatte være indløbet enkelte Vildelser, hvad enten disse nu stammede fra Luthers tyske Bibel, af hvilken den ældste danske var en Oversættelse, eller det ikke ret var lykkedes den danske Oversætter at ramme Meningen af den tyske Text. Da det imidlertid var en vigtig Sag, at faa den hellige Skrift saa nøjagtigt som muligt gjengivet i Modersmaalet, var det ikke at undres over, at K. Frederik den Anden, der altid viste en stor, rigtignok ofte mere hemmende end fremmende, Iver og Opmærksomhed for kirkelige Sager, var betænkt paa at faa de vitterlige Mangler ved den danske Bibel afhjulpne, dengang et nyt Oplag gjordes behov. De Forhandlinger, der i den Anledning førtes, have hidtil ikke været bekjendte, skjönt de vel fortjente at være det, ikke alene fordi de oplyse Forholdet mellem de to ældste danske Bibeludgaver, men ogsaa fordi de give os et Tidsbillede, som ingenlunde er at foragte. Vi kaste et Blik ind i Livet ved Frederik den Andens Hof, vi se den aldrende Konge ret levende interesseret for at skaffe Folket en rigtig god Bibeloversættelse, vi høre ham samtale

med sine lærde Mænd om, hvorledes Bibelen skulde forsynes med Randanmærkninger og Indholdsangivelser (Summaryer), vi høre ham trøstigt sige paa sin Tydsk: »Mein Bischoff der wird es wohl recht bestellen«. Men tillige have vi 'et slaaende Exempel paa, hvorvidt Rædselen for enhver Tilnærmelse til Calvinismen gik, og hvorvidt det var kommet med den slaviske Efterfølgelse af Luther, selv i de ringeste Ubetydeligheder. Man troede Luthers Aand bunden i Bogstaven, og saa stirrede man da paa hans efterladte Skrift og mærkede ikke, at den »glade og frimodige Aand«, som havde været egen for denne Guds Mand og hans Gjerning, svandt mere og mere hen under Bogstavtrældommen.

Af de her meddelte Brevskaber vil man se, at den ansete og lærde Boghandler M. Hans Aalborg var Bibelens Hovedforlægger, og at en Del andre lærde Mænd tillige vare Deltagere i Foretagendet. Vi lære vel ikke Navnene paa alle de Mænd at kjende, som deltog i Bibelrevisionen, men af en senere Optegnelse, som jeg forbeholder mig at meddele ved en anden Lejlighed, vide vi, at Dr. Niels Hemmingsen i Roskilde gjennemsaa det Ny Testamente, Biskop Povl Madsen Mosebøgerne, Dr. og Prof. theol. Anders Lavritsen Profeterne, M. Desiderius Foss Psalmerne, M. Jørgen Dybvad (Prof. i Mathematikken) og M. Peder Aagesen (Hagæus, Professor i Dialektik) gjennemgik de øvrige Bøger. Ser man imidlertid hen til det Arbejde, som forlangtes af disse Mænd — det bestod i intet mindre, end Ord for Ord at sammenligne den gamle Bibel med den hebraiske, græske, latinske og tyske Text — og betænker man den Forsigtighed, hvormed de maatte gaa frem, for paa intet Punkt at faa Udseende af at forandre Meningen til Gunst for Calvinisterne, saa kan man ikke undre sig over, at Værket ikke skred saa hurtigt frem, som Kongen og hans Omgivelser ønskede; fuldt færdigt fra Pressen blev det først Aar og Dag efter Kong Frederiks Død. — Her følger nu en Række Breve, som nærmere belyse hele Forholdet.

## 1.

1586. 30 April. *Kongebrev til det theologiske Fakultet om at »overlæse« den danske Bibeloversættelse og sammenligne den med Grundtexten, inden den paany oplagdes.*

Frederich thend Anden mett Gudtz Naade Danmarckis Norgis, Wendis och Gottis Koning etc. Wor synderlig gunst tillfornn. Wiider att som wij nu haffue beuilgit och forordnit hoes Osz Elskelige Mester Hans Alborg och hans medredere Thend Danske Bibbell paa nye att schulle lade prenth och paa thryk vdga, Och Osz er berett Att vdj thend første Translation paa thend Danske Bibbell schall were mögen feill, Att thett Jcke er saa retteligen werterit Eller vdj thend tiid offuersehatt som thett sig burde, Och paa thett nu Bibbelen paa ny schall thryckis, Saadant feill och mangell kand bliffue rettit, Och samme Bibbell rett maa vdga, Tha bede wij ether och naadigst begere, Attj thage till ether the thre Danske predicanter ther vdj Køpnehaffnn, Och offuerleesze thend gamble Bibbell och mett fiid thend Conferere Emod thend rette Hebraische Tects. Och huor nogen mangell kand findis Att thend rette grund och mening vdj første Translation icke er rammit, Attj thett Corrigere och Retter. Och lader ether were befallit och anliggende som thet ether bør till Gudtz ehre, Religionens forfremmelsze, och menighedzens bedste, att samme Bibbell, som wij befallitt haffue nu paa ny schall thryckis, maa rett, fuldkomen, wstraffelig och Aldelis paa bedste maade forekomme. Ther mett giøre j Osz synderligen till Wilge. Befallendis Ether Gud. Schreffuit vdj Rosbeck, thend 30. Aprilis Aar etc. Mdlxxxvj. Vnder vort Signett.

## Friderich.

Udskrift: Oss Elskelige Hederlig och Hoglerde mend, Rectorj, Doctoribus, Magistris och Professoribus Theologicæ Facultatis vdj Vniuersitetit vdj wor Kjøpstedt Køpnehaffnn.

Original i Konsistoriets Archiv, Pakken Nr. 190.

## 2.

1587. 21 December. *Hofpræsten M. Christoffer Knoffs Skrivelse til Biskop Poul Madsen om Bibelrevisionen.*

Salutem in Christo Jhesu. Reuerende dne Episcopo compater et amice colende, accepi tuas literas et duas quaterniones concionum tibi gratias habeo, quod serio et diligenter negotium tibi a S. Rege demandatum urges, expecto nunc singulis diebus, ut Exemplaria mittantur, tempus enim est ut distribuantur. De impensis admonebo S. Regem quamprimum occasionem nactus fuero. Febris tui nullam facis mentionem ideoque spero te ea liberatum esse. Dnus Deus diu te incolumem conseruet. Bonus noster Fionensis Episcopus nobis ualedixit, successit illi ut scis M. Jacobus Ripensis<sup>1</sup>. Dnus Deus in hoc laborioso et periculoso officio ipsi adsit.

Mi Dne compater hodie allatum est aulam primum et secundum caput Genesis ex nouis Biblijs, quæ Hafniæ imprimi debent; ibi statim apparuit noua argumenta conscripta esse in singula capita, id uero omnino est contra Regis uoluntatem et mentem. Rex enim serio mandauit, ut nihil noui adderent uel conscriberent, sed tantum ad marginem annotationes et allegationes in Germanico textu a Luthero positas, in Danicam linguam conuerterent et in margine textus Danici adderent, et quoniam in Biblijs Germanicis Witebergæ excusis Summarie capitum a Vito Theodoro conscriptæ additæ sunt, S. Rex Exemplaria illa inspexit et expresse mandauit, ut argumenta illa uel ut uulgo uocant Summarie istæ in Danicam linguam conuersæ ante singula capita imprimerentur, ut Danica Biblia nulla in re, ne in minima quidem litera, et Germanicis Witebergæ impressis discreparent; ideoque exemplar Germanicum M. Johanni Alburgio et Typographo

---

<sup>1</sup> Biskop *Niels Jespersen* døde 22 November 1587, han efterfulgtes af *M. Jakob Madsen (Vejle)*, som her kaldes *Ripensis*, fordi han i 22 Aar havde virket i Ribe, først som Rektor, siden som Sognepræst ved Domkirken.

quoque datum est, atque mandatum est, ne latum unguem ab illo discederent. Regi enim omnia noua suspecta sunt, præsertim hisce temporibus. Deinde mi Dne compater inspexit Dnus Cancellarius<sup>2</sup> una cum alijs doctis et bonis uiris textum Genesis in ueteri exemplari a Desiderio<sup>3</sup> emendatum et animadvertit facile, nihil fere in textu Danico emendatum esse. Existimant autem omnes, qui Danicam linguam nouerunt, textum Danicum aliqua emendatione et reformatione opus habere, et hoc unicum a te tuisque collegis, cum professoribus Theologiæ tum pastoribus, summis uotis requirunt, ut ista emendatio fiat ex fontibus hebraicis summa uestra cum diligentia fide et studio. Respicit autem Rex cum Dno Cancellario et omnibus Regni proceribus et tota aula ad te et sæpe Rex dicit: Mein Bischoff der wirt es wol recht bestellen. Tu igitur mi Domine Episcope omnem operam, curam, studium et industriam tuam in hac unica re colloca, ut S. Regis uoluntati, expectationi omnium bonorum et tuæ quoque existimationi, satisfacias. Postremum erit hoc tuum et illustre monumentum ad omnem posteritatem. Vrge igitur Sacrosanctum istud opus. D. Cancellarius existimat necessarium esse, ut duo ex Theologis, qui linguarum periti sunt, primos labores suscipiant et diligenter Danicum textum, singula uerba et phrases ad Hebraicum, Grecum, Latinum et Germanicum conferant, singula deligenter perpendant, et si quid in textu danico minus proprie uel eleganter translatum sit, ut illud annotent, emendent et postea professoribus, Theologis, pastoribus (qui singulis diebus eam ob causam in certo loco conuenire debent) ea, quæ emendatione opus habent, exhibeant, ut omnes suas sententias conferant, et communi omnium consensu emendatio illa fiat. Et quamuis illud laboriosum et molestum erit, tamen sancti sunt isti labores, qui Dei gloriam promouent

<sup>2</sup> *Niels Kaas* til Taarupgaard var siden 1573 Kongens Kansler og Universitetets Konservator.

<sup>3</sup> *Desiderius Foss* var Sogneptæst ved Vor Frue Kirke i Kbhvn.

et toti Ecclesiæ ac ipsis professoribus et Theologis salutare sunt futuri. Si quid neglectum fuerit, id crede mihi redundabit in totam Vniuersitatem, præsertim in illos, quibus Rex hosce labores demandauit, ac ea de re bis ad Vniuersitatem scripsit, utque cognoscant Regi optimo hanc rem curæ esse, rursus ad uos scribere decreuit. Ego uero pro mea erga te et reliquos omnes charissimos amicos amore Regis literas anteuertere, Ipsiusque Maiestatis mentem iterum uobis declarare uolui, ut uobis constaret, quid Rex cum omnibus Consiliarijs ac omnibus incolis horum Regnorum a uobis requirant et sollicite expectent. Tu pro singulari tua erga me beneuolentia libertati meæ ignosce, et veterem tuum amicum et primam creaturam, ut semper fecisti, ama, ego tuus ero quoad uiuero, et Deum orabo, ut in hoc pio labori uobis adsit suo sancto spiritu, uosque omnes incolumes in nominis sui gloriam conseruet. Hoc uero postremo loco addo: Est pia hic quædam matrona, quæ magnas habet tentationes et cum desperatione colluctatur, in hac animi anxietate constincta petit, ut in hisce diebus precationum preces pro illa fiant ad Deum, non nominata tamen persona neque loco, in quo uiuit. Vehementer itaque a te petit, ut et Hafniæ unico uerbo eius mentio fiat, utque Ecclesia pro ipsa apud Deum intercedat. Tu pro tua pietate et prudentia non deeris miseræ et afflictissimæ matronæ. Hæc addidi rogatus ab illa, Dnus exaudiat nos et liberet miseram matronam. — Amanter a te peto, ut omnes amicos reuerenter ex me salutes inprimis Dnos professores et pastores. Salutat te Dnus Doctor Petrus<sup>4</sup> et pro gratulatione gratias tibi agit. Existimo te meas literas de filiola mihi nata accepisse. Salutat te puerpera mea a qua ante paucos dies discessi. Bene iterum Vale in Christo Jhesu. Raptim Haderslebiæ 21 Decembris Anno 1587.

Tuus ex animo

C. Knoff.

---

<sup>4</sup> Dr. Peder Sørensen (*Severinus*), Kongens Livlæge.

M. Johannes Alburgius no[minat] M. Haggæum et . . . dium<sup>5</sup>, ut isti primos et præcipuos labores sustinerent, illorumque labores se liberaliter compensaturum affirmat, sed uestro arbitrio relinquo, quos eligere uelitis, modo idonei sint et animo ad sustinendos labores parato. Iterum Vale.

**Udskrift:** Reuerendo et clarissimo Viro Dno Doctori Paulo Mathiæ, Episcopo Selandiæ uigilantissimo, dno suo et compatri reuerenter colendo.

**Paaskrift:** R<sup>di</sup> conducto nuncio Nils Jensen Studioso, 2 Jan. 88.

Orig. i Konsist. Archiv. Pakken Nr. 190.

### 3.

1587. 26 December. *Kongebrev til det theologiske Fakultet om med Flid at fortsætte Revisionen af Bibelen, og at forsyne den med Luthers Summarier og Randbemærkninger.*

Frederich thend Andenn Medt Gudtz Naade Danmarckis Norgis Wendis och Gottis Koning etc. Wor synderlig gunst tilforrn. Wiider Att Effther som wij Naadigst haffue bestillitt och handlitt medt Osz Elskelige hederlig och hoglerdt Mand, mester Hans Olborg och hans Consorter, Att the haffue thennom offuerthagitt, Att wille och schulle lade prenthe Bibelen paa Dansche, Efftherthi her wdj Riigitt er stor brøst for Dansche Bibeler, Och wij ther fore haffue Ether ladett tilbiude, Attj samptlig schulle thend gamble Dansche Bibell offuersehe, Och huisz wdj thend første Version och Prentt nogen Mangell kunde findis, I tha thett schulle corrigere, Och saa att schulle fordansche the Summarier, som Doctor Luther haffuer giordt offuer huert Capitell, och the annotationes marginales, Effther som nu findis wdj thend Thydsche Bibell som till Wittenberg er wdtgangen, Att samme Dansche Bibel thess fuldkomeligere kunde wdtgaee, Saa forfare wij att ther medt fast liidett er

<sup>5</sup> Navnet kan ikke læses, da et Stykke er udrevet af Brevet, formodentlig er det *Jørg. Dybvad*, her menes.

gangett for sig, Saa att ther som Mand samme Prentt nogett hastigt kundē forethage, Tha schulle well were att befrætthe, Att for thend schyld schulle ther medt forhalis, End dog thet er lang thiid siiden wij ether ther om haffue ladett tilsige, Och wij well haffde Oss till Ether forsehatt, I ether thett Anderledis schulle lade were anliggende, Thj Bede wij Ether, Begiere och wille, Attj tilthencke strax medt thet allerførste, Att forethage bemelthe Dansche Bibell medt allerstørste fliid att offuersehe, Saa och the Summarier och annotationes marginales, aff Thysch att fordansche, Och for<sup>ne</sup> Mester Hans Olborg forschaffe, Och siiden haffue tilbørlig opsehende medt, Att for<sup>ne</sup> Dansche Bibell maa bliffue correct, Och paa thett flittigste och bedste maade Prentthett, Och saa møggitt hosz ether er, befordre, Att ther medt maa thett fordeligst mueligt er, gaa for sig, Ther medt giøre J osz synderligen till wilge, Och saa schier ther wdinden wor Alfluorlig befalinge. Befalendis ether gud. Schreffuit paa wortt Slott Haderszleffhusz thend xxvj dag Decembris Aar effther Christi fødtzell, Mdlxxxvij. Wnder wortt signett.

#### Friderich.

**Udskrift:** Osz Elskelige hederlige och hoglerde Mend, Doctor Pouell Matzen Superintendent vdj Sielandtz Sticht, Saa och Decano, Doctoribus, Magistris och mehenige professoribus Theologiæ facultatis wdj Vniuersitetet vdj wor Kiøpstedt Kiøpnehaffnn Sampligen.

**Paaskrift** (med Biskop Povl Madsens Haand): R<sup>di</sup> 3 Jan: etc. 88. Responsum Cancellario 4 ejusdem.

Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

#### 4.

1588. 3 Januar. »*Copia literarum D. Pauli ad M. Christophorum nomine eorum, qui præfuerunt biblicorum correctioni.*«

Dei gratiam et pacem.

Reverende vir, Dn: Compater et Amice in primis colende: Ex literis tuis, postremo redditis, intelligo piam Op-



timi et piissimi Regis sollicitudinem de Bibliis nostris de-  
nuo imprimendis, quæ modis omnibus est laudanda. Video  
avtem hic locum habere vulgatum illud: Deliberandum est  
diu, quod statuendum est semel. Nobis quidem perfacile  
fuisset, Summaria ista Viti Theodorj, et annotationes illas  
Lutheri transtulisse, si ejus rei vel minimam mentionem  
fecissent literæ Regiæ, quarum exemplar mitto, ex quo in-  
telleges, quid nobis literis Regiis demandatum sit. De con-  
silio avtem nostro, in nova hac editione, non videtur vobis  
satis constare, licet enim certi libri certis personis exami-  
nandi dati sint: Tamen non permissum fuit, ut ex unius  
alicujus arbitrio aliquid mutaretur: Sed ut singuli, quæ a  
se animadversa et notata essent, omnibus in domo nostra  
consistoriali convenientibus, examinanda offerrent, ut ita  
demum, collatis sententiis, communi omnium consilio, certi  
aliquid statueretur. Atque sic hactenus progressi sumus,  
sicque in posterum progrediendum nobis statuimus, quod  
nostrum consilium, neque Dn: Cancellario, neque tibi avt  
aliis displiciturum speramus. Nam omnino nobis curæ  
fuerit, ut per Dei gratiam, Serenissimæ R. M. et aliorum  
bonorum Virorum de nobis expectationi, quantum quidem  
nobis possibile fuerit, satisfiat. Interim facile animadverti-  
tis, annotationes illas marginales Lutheri, iis in locis mu-  
tandas vel omittendas, et nostras aliquas addendas, ubi tex-  
tus mutationem aliquam necessario requirit.

Gen: 4. Appetitus ejus ad te etc.

Hic textus in versione Germanica non est translatus,  
ideoque neque in Danica. In Commentariis avtem a Luthero  
idem textus explicatur, quam explicationem nos secuti, ver-  
timus: Oc hendis vilgie schal vere til dig. In margine  
avtem hoc Scholium ex commentariis Lutheri addendum  
putavimus: Det er: Synden schal vel Anfecte dig, Men lad  
hende icke faa Offuerhand.

Gen: 9. Dilatet Deus Japhet.

In Germanica et Danica versione exprimitur verbum,  
Dilatet, quod tamen non convenit cum Hebræo, quod signi-

ficat allicere et blandis verbis persvadere, qvemadmodum Lutherus ipse agnoscit in Commentariis, et adducit locum ex 2 cap. Oseæ, in qvo idem verbum redditum est per locken, et danice locke, qvare putavimus æqve commode hic reddi posse: hand schall locke, Eller venlige offuertale Japhet. In margine vero addendum esse hanc explicationem: Scilicet ved Euangelii prædichenn, At Japhets Affkomme kand oc komme til gudz sande kundschaab.

Gen: 18. Revertar ad te juxta tempus vitæ.

Ubi Lutherus in Commentariis discrepat tum a versione, tum ab annotatione marginali. Nobis avtem magis probatur illa sententia, qvam ipse probat in Commentariis, ideo textum sic vertimus: Jeg vil vist komme til dig, ved liffsens tid. Et ex commentariis judicavimus hoc Scholion addendum: Det er Effther den visz, Som it barn pleier att bliffue liffactig oc fødis, schall oc Isaach bliffue liffactig oc fødis. Infra 21.

Ex his et aliis similibus locis satis apparet, non posse semper servari annotationes marginales Lutheri, modo in textu aliquid mutandum sit. Qvod avtem ad Summaria illa Viti attinet, nobis qvidem videretur futurum commodius, si illa seorsim in quarto, ut vocant, imprimerentur. Nam alioqvi volumen erit admodum ingens. Posterior quoque proba cum columnis, qvam nunc avdio missam in aulam, nobis qvidem magis probatur, tum qvod lectu sit facilius, tum qvod plures versus capiat, qva re etiam papyro parcutur. Sed fiat voluntas Regis, qvæ ut vel Regiis literis vel tuis nobis imprimis significetur, ego Collegarum omnium nomine amanter peto, idqve ut certius fieret, placuit hunc Studiosum Nicolaum Johannis, nostra pecunia conductum, ad te mittere. Dnus Deus consilia et actiones nostras omnes dirigat in nominis sui gloriam et Ecclesiæ salutem. Amen.

## 5.

1588. 4 Januar. *Biskop Poul Madsens Skrivelse til Kansleren Niels Kaas i Anledning af de Bebrejdelser, der vare gjorte det theologiske Fakultet, fordi det saa langsomt fremmede Bibelrevisionen.*

Dei gratiam et pacem.

Magnifice Dn: Cancellarie, Domine et Patrone reverenter colende, Imprimis ego cum collegis meis toto pectore oramus, vt nouum hunc annum, et multorum prædicationibus fatalem, Ecclesiæ suæ, Serenissimo Regi, Illustrissimæ Reginæ, Juniori Principi, cæterisque liberis Regijs, Tuæ quoque Magnificentiæ nobisq̃ omnibus fœlicem ac salutarem faciat, Amen.

Kere Her Cancellor, Gunstige Herre oc Patron, giffuer Jeg met Mine metbrødre Eder venligen tilkende, Att oss i gaar Er Præsenterit kong: Mats allis voris Naadigste Herris Breff, huilckit wi met tilbørlig reuerentz haffue Entfangit, huor aff wi forfare, oss att vere Nogit fortænckt hoss hans kong: Matt, Att wi skulde findis Noget forsømmelige met den Danske Bibel att offuerse oc corrigere, Saa att dersom mand samme Prent nogit hastig kunde fortage, Tha skulde vel vere att befrycte, At for den skyld skulde der met forhalis, huilckit dog anderledis skal befindis. Disligeste formelder Samme kong: Mats Breff, Att oss skulde verit første gang befallit, att fordanske de Lutheri Summarier offuer huert Capitel oc annotationes marginales, Effther som nu findis vdi den Tydske Bibel som til Vittenberg Er vdgangen, huilckit dog icke skeet Er, Men Er oss den gang aleniste befallit, Att offuerlæse den gamble Bibel, oc met flitt den conferere met den rette hebraiske text, oc huor noget mangel kunde findis, Att den rette grund oc Mening vdi første Translation icke er rammit, at wi det skulde corrigere og rette. Men Efftherdj det befalder nu hans kong: Matt, at for<sup>ne</sup> Summarier oc annot: Marg: skal fordanskis, ville wi saadan hans kong: Matts vilgie oc befallning met all flijt Efftherkomme, Saa Ingen

voris forsømmilse met guds hielp skal findis, Saa vijt oss mugeligt kand vere i nogen Maade. Dog kunde wi icke forholde, at lade Eder venligen vide, Att huor texten skal samme stedz forandris, der som nødigt Er, der skal oc de annotationes nogit forandres, huor om wi haffue videre tilskreffuit M: Christoffer Cnoff, oc vilde derforre icke bemøde Eder met lenger Skriffuelse der om, Men vilde gerne paa det venligste haffue Eder ombedet, Atj, Som voris Herre oc Patron, ville her vdj metdele oss eders gode Raad, met det alder første, huor Effther wi kunde vide oss att rette. Wi ville i alle Maade beflite oss, att Efftherkomme kong: Mats vilgie oc Befalning, Om huilcken wi foruenter End nu met det snariste Bedre at bliffue vnderuiste. Gud Almegtigste giffue alltingest at maa vdrettis til gaffn oc til Guds ære. Amen. Bene et fœlicissime valeat Magnificentia Tuæ, Domine et Patrone colendissime, in Christo Jesu, qui eam quam diutissime incolumem atque florentem nobis conseruet. Hafniæ 4 Januarij 88.

Tuæ Magnificentia  
reuerenter colentes  
P. Matthiæ et collegæ.

Originalkoncept i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

6.

1588. 25 Januar. *M. Christoffer Knoff's Svar paa Biskop Povl Madsens Skrivelse af 3 Januar s. Å.*

Salutem in Christo Jhesu, qui unica nostra salus est. Reuerende dne Episcopo compater et amice colende, literas tuas reddidit mihi studiosus a te ad nos ablegatus Scanderburgi. Incommode accidit, quod eodem tempore, quo ipse aduenit, D. Cancellarius Wiburgum, ego uero Scanderburgum profectus eram, solus D. Petrus Coldingæ fuit. Venit igitur Coldinga ad me tabellarius uester Scanderburgum, inde Wiburgum ad D. Cancellarium ex consilio nostro nostrisque instructus literis profectus est, sed Dnus Cancel-

larius illum sine responso ad nos remisit, nihil enim respondere uoluit nisi Rege consulto, neque in tanta nobilium frequentia de tantis rebus subito et inconsiderate scribere potuit. Veniet autem in aulam intra octiduum et ad uestras literas respondebit, neque est quod de optimi Viri Dñj Cancellarij uoluntate, cui hoc negotium cordi est, dubites. Sed nouit Regis animum, ideo sine ipsius Maiestatis consensu nihil rescribere uult, sed breui ipsius responsum ad uos mittam. Interea quæ mihi constant de Regis uoluntate breuiter declarabo. S. Rex, antequam ad uos de emendatione textus biblicorum scriberet, inspexit Germanica Biblia Witebergæ impressa cum Summariis Viti Theodorij, cum scholiis Lutheri in margine et concordantijs, statim affirmavit sibi placere exemplar illud, et mandauit, ut ad eundem modum Biblia in Danica lingua imprimerentur, cum hac tamen conditione, ut textus Danicus ad ueritatem hebraicam in præcipuis locis emendaretur, intellexerat enim ipsius Maiestas textum emendatione opus habere. Hanc suæ Maiestatis uoluntatem in prioribus literis non plane expressam esse literarum Regiarum exemplaria ad me missa declarant. In prioribus igitur literis tantum emendationem uel recognitionem textus Danici ut hebreo conformis sit mandat. In posterioribus præcipit, ut Summaria Viti Theodori, una cum Scholijs uel annotationibus Lutheri in margine positis in Danicam linguam translata singulis capitulis addantur, ut Danica Biblia plane cum Germanica Witebergæ impressa congruerent. Hæc est Regis sententia, quam literæ Regis diuerso tempore scriptæ (si eas diligenter et candide conferre uelitis) declarant, omnem dubitationem uobis exmissent Regis literæ, si in primis literis plena Regis uoluntas declarata uobis fuisset. Quod uero textus a uobis in Danico exemplari emendatus scholia uel annotationes Lutheri ferre non possit, id uerissimum est, sed facile uos pro prudentia uestra intelligitis, emendata et sublata aliqua phrasi in textu ueteri, expirant per se scholia, in omnibus igitur locis in textu emendatis scholia omittenda sunt. Tex-

tus simpliciter secundum ueritatem hebraicam retinendus, et scholia a textu discrepantia relinquenda sunt, et in ijs locis retinenda ex Luthero, ubi cum textu conueniunt et eum explicant. Noua scholia addere id periculosum est propter Regem, cui noua omnia suspecta sunt, et propter calumniatores, qui Vniuersitati, omnibus bonis in hoc Regno et nobis omnibus insidiantur. Vnico uerbo a Witebergensibus in catechesi posito: oportet Christum cœlo capi, euerterunt Calumniatores Academias præclaras Vitebergensem et Lipsiensem, uti scis. Caueamus igitur nobis et retineamus scholia usitata et a Luthero conscripta, ubi textus ea ferre potest. In locis obscuris non multum scholia prodesse possunt, ut in loco, quem ex Genesi annotasti: secundum tempus uitæ, uel uiuentis, in hoc loco omnes scriptores dissentiunt, et res est non magni momenti, poterit igitur scholion omitti. Hæc est fere sententia Doctorum in aula nostra et Regno, sed ad Dnj Cancellarij literas, quas propediem habebitis, uos remitto. Ego ingenue scribo et tibi ueteri meo amico Regis et Dnj Cancellarij, quantum ego percipere potui, uoluntatem declaro, interea in uobis iudicium in re tanta relinquo et amanter peto, ut inprimis ad nos scribas, textum emendatum subinde mittas, M. Johannes Alburgensis procurabit tabellarium suis sumptibus libenter; uobiscum conferre, doctorum hominum inprimis Dnj Cancellarij sententiam inquirere, uosque de ea certiores facere, studebimus, ut labores uestri Dno optimo Max., Serenissimo Regi et omnibus bonis et pijs placere possint. Ego 300 uel 400 daleros conferre decreui ad opus hoc sanctum pertexendum, teque hortor, ut et tu aliquam pecuniam conferas, fiet id sine tuo et meo damno, D. Petrus cum fratre, M. Albertus<sup>1</sup>, M. Johannes Michaelis<sup>2</sup> et ego contractum conscripsimus, quem exhibebit tibi M.

---

<sup>1</sup> *M. Albert Hansen* var Hofprædikant, siden Biskop i Aarhus.

<sup>2</sup> *M. Hans Mikkelsen* var Hovmester for den unge Prinds Christian, siden blev han Forstander paa Soer.

Johannes Alburgensis, illum inspicere poteris, plures sunt, qui se nobis coniungere uolunt, uerum nos plures in consortium nostrum admittere non uolumus, te adhuc tanquam præcipuum membrum Vniuersitatis præsertim propter uenditionem Bibliorum requirimus, sed tuo arbitrio relinquimus, quid facere uelis. Si quoque ex Theologis uel professoribus aliquam summam una nobiscum deponere velit et se nobis coniungere, id ipsi integrum erit; probam cum columnis retinebimus, ut spero, exspectamus Dñj Cancellarij in ea re sententiam, quam intra paucos dies ad te perscribam. Misit Doctor Petrus D. Dibuadio quatuor primorum capitum emendationem, ut saltem ex ea tanquam proba constet, qualem hic in aula docti requirant emendationem. Verum nihil Dñis professoribus in ea re præscribitur, si talis emendatio uel animaduersio, quæ digitum intendit in ea, quæ in textu Danico sunt mutanda, placuerit, plura ad uos sæpenumero mittemus. Hoc tantum petimus, ut sæpissime copiam emendationis a professoribus factæ ad nos mittas. Rex quoque metuit, ne uolumen integrum impressum iustam magnitudinem excedat, oro itaque cum Typographo agas, ut is declaret se, quot papyri libros totum uolumen requirat, ut nunc initio huic morbo remedium adhiberi possit. Nimis tibi molestus sum charissime Dne compater, ego subito hæc et nocturno tempore scripsi. Dñus Deus tibi et collegis tuis suo sancto Spiritu adsit, ut finem optatum, ad quem omnes pij et boni inspiciunt, in hoc tam sancto opere consequi possitis. Ad reliqua quod attinet placuit S. Regi tuus labor et diligentia una cum collegis in concionibus conscribendis et imprimendis præstita, et pecuniam a te nominatam sponte mihi, cum admonitus esset, misit, quam cum eodem momento quo iter mihi esset ingrediendum acciperem, petij a Mgro Alberto, ut ad te scriberet, pecuniam uero Ludouico Monthenio<sup>3</sup> dedi,

---

<sup>3</sup> *Ludvig Munthe* var senere Kannik i Lund (jfr. *Zwergs* Sjell. Cleresie. S. 564).

ut eam cum Reginæ ancilla ad Eliam<sup>4</sup> mitteret, ut is oblata occasione tibi eam reddendam curaret, existimo igitur te 47 daleros accepisse. Bene et feliciter Vale, et Dnos professores et pastores omnes reuerenter ex me saluta. Non fiat otium relegendi literas, si quæ sunt emendanda, tu emenda. Raptissime die Pauli 25 Januarij Haderslebiæ.

Tuus ex animo

C. Knoff.

Paaskrift: Rdi 1 Febr.

Respondet prioribus literis.

Original i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

## 7.

1588. 5 Februar. *M. Christoffer Knoffs Skrivelse til Biskop Pool Madsen angaaende Bibelrevisionen.*

Salutem in Christo Jhesu. R. Dne Episcopo amice et compater colende. Die purificationis Dnus Cancellarius in aulam redijt, et statim ad literas uestras respondit, responsum per præsentem tabellarium ad uos mittimus. Ego ad te scripsi ante aliquot dies cum quodam ex ministris Regiis, qui ex arce Hafniensi huc mittuntur, quos cursores uocare solemus. Jens Furboter uero illos nominat iacentes, id est Ligger<sup>1</sup>. Spero te literas illas accepisse. Regis sententiam et suam quoque declarat Dnus cancellarius in suis literis. Requirit Rex, ut textus ubi necessitas hoc postulat emendetur. Summarie Vitj in Danicam Linguam una cum Scholijs Lutheri et concordantijs translatae addantur in ijs locis, ubi scholia cum textu conueniunt, ubi uero textus emendatus est, neque scholia uetera admittit, ibi scholia omittenda et textum emendatum præferendum esse Scholijs iudicant. Huic uolun-

<sup>4</sup> *Elias Eisenberg* var K. Frederik II.s Sekretær og Kannik i Roskilde.

<sup>1</sup> Denne satiriske Benævnelse paa de kongelige Løbere synes siden at være brugt til Stadighed, jfr. *Skandin. Literaturselskabs Skr.* 12te og 13de Aarg. S. 425.



tati S. Regis et expectationi omnium bonorum ut satisfiat, tu charissime Dne compater cum collegis tuis operam dabis. Omnium animi et oculi in uos coniecti sunt, et prophetas, Christum apostolosque Danice proprie secum loquentes audire cupiunt. Dnus gubernet et regat uos suo spiritu, ut inchoatum opus in Dei gloriam et Ecclesiæ utilitatem feliciter absolueret possitis. Nos charissime Dne compater post dies precationum ad nuptias fratris Regis nostri Clementissimi ibimus, Anhaltinos et Brunswicensis Ducis, qui sponsam comitantur, ad se Haderslebiæ inuitabit S. Rex. Prolixius nunc propter labores, qui nobis in hisce diebus precationum incumbunt, scribere non possum. Saluta reuerenter ex me omnes collegas et amicos. Raptissime Haderslebiæ primo die precationum 5 Febr.

Tuus ex animo

C. Knoff.

Udskrift: Clarissimo et Reuerendo Viro Dno Doctori Paulo Mathiæ Episcopo Selandiæ uigilantissimo, suo amico et compatri reuerenter colende.

Paaskrift: Rdi 14 Febr.

Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

## 8.

1588. 5 Februar. *Kansler Niels Kaas's Svar paa Biskop Poul Madsens Skrivelse af 4 Januar s. Å.*

Mynn Ganntsche Wennliigh hellshen, Nu och allethiid forsend med wor herre. Kiere Dne Episcopo, Besynnderliigh gode Wen. Jegh Tacker ether wennligen, och ganutze gerne for all Beuiste gode, huilchet igen att forskyllie ieg allethiid aff formugen Wiill findis Godtuilligh. Giffuer iegh ether Wennligen Atthuide, Att iegh for nogen forledne thiidt siiden haffuer bekommit ethers schriffuellse, Formercker therudaff, Att kong<sup>e</sup> Mat<sup>s</sup> Schriffuellse schall ether were thiilhende komen, Therudaff y haffuer Forfarit, Attj med ethers medbrødre schall were nogit fortent hos hans

Matt., for attj schulle findis forsømmelligh, med thend Dansche Bibell att Offuersee och Corrigere. Dernest giffuer Tiillkennde, Att thend hans Mat<sup>s</sup> siste schriffuellse ickj kommer offuer ett med thend første, i haffuer Bekommit. Endogh y er offuerbøddigh hanns Mat<sup>s</sup> viillj herudinden att fuldkomme: Effther som ethers schriffuelse ydermere ther om formeller. Ther paa ieg ether wennligen ickj wille Forholle, Att ieg thet hans Matt. vnderdanigst haffuer Andragit. Tha haffuer hans Matt. siig Nadigst Ladit formercke, Att hans Matt. ether ingen vnade wiille thiilltencke, Menn hans Matt. er vdj thend Nadigst thiilforsium, Att thet wforsø melligen med samme Biibell maa haffue Fremgangh, Att Texten grandgiffuelligen maa Bliffue Corrigerit, huor som ther findis nogen Mangell, och att thi Summarier maa Bliffue sett offuer huert Capittell, Epther hans Mat<sup>s</sup> siste schriffuellse. Huad thi Annotationes marginales Belanger, Wiide y well sellffuer therudj att forandre, Epther som Texten thet vdførdrer, Huor och er nogen Tuill paa ferde, Maa thet well Aldelis Bliffue ude. Thette ieg ether tiill Suar paa ethers schriffuellse wennligen wiill haffue wforholit, Och vdj alle thi maade ieg kandt giøre, y kand haffue thienist och gott aff, Ther thiill schall i Finde meg Wiilligh. Wiill her med haffue ether gud Allermechtigste Befallindis. Aff Haaerfløff thend 5 Februarij Anno etc. 1588.

Niels Kaas.

Udskrift: Hederliig och Høglerdt Manndt Doctor Paauell Matzsin Superintendent wdj Siellandtz stigt: Mynn Besynderligh Gode Wenn. Ganntz wennligen thiillschreffuit.

Paaskrlft: R<sup>di</sup> 14 Febr.

Egenhändig Orig. i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190.

9.

*Skrivelse fra Dr. Peder Sørensen* (til M. Christoffer Knoff?).

Significabis dnis professoribus, in locis illis difficilioribus, in quibus res non est tanti momenti, placere dno Cancel-

lario, vt simpliciter emendetur textus et vt negligentur Scho-  
ia, vt in illo loco Genes: 19<sup>1</sup> secundum tempus vitæ etc.,  
vbi doctiss: adducunt interpretationes, quæ parum faciunt  
ad ædificationem, sicut etiam est ille textus vbi dicitur:  
Deum ambulasse in horto secundum auram diei. Sed Exodi  
34 v. 6, vbi Deus exponit Moysi naturam suam, est notabi-  
lis error et in Germanico et in Danico: sunt verba Dei et  
non Oratio Mosis, quod manifestum est ex textu et psal.  
103: Notas fecit vias suas Moysi. Per columnas impri-  
menda sunt biblia, hoc Cancellario et omnibus placet. Bis  
vel ter admonui iam, vt diligentius distingueretur textus  
idque observatis numeris ex Tremelij vel alijs desumptis,  
quos tamen addi non cupimus, verum vbi numeri sunt,  
magna sit distinctio, etc.

Paa et Blad i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 190, uden Underskrift  
eller Datering. Udenpaa er skrevet: D. Petrus.

---

<sup>1</sup> Skal være: 18.

---